

NÉPÜNK ÉS NYELVÜNK

KÖZÉRDEKŰ FOLYÓIRAT

VIII. ÉVF.

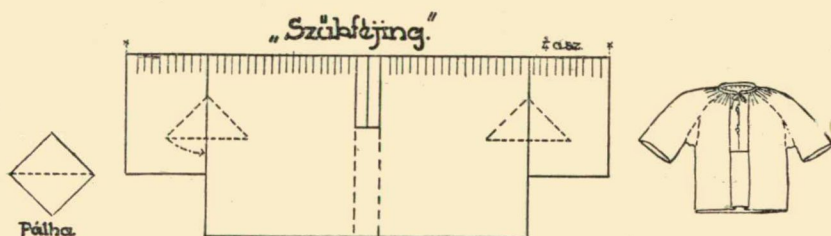
1936. MÁJUS

5. FÜZET

Boldog község népének viselete

Boldog, Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye aszódi járásának egyik községe. Határa közel 5.000 kat. hold, teljesen sík terület. Elég nehezen közelíthető meg, mert a hatvani fővonaltól 8 km-re, a szolnoki szárnyvonalon levő Boldog megállótól pedig 6 km-re fekszik. Lakóssága kb. 3000 színmagyar, kik ősi viseletüket részben mai napig is megtartották. Az alábbi leírás a mai ruházatukat ismerteti. A régít már csak 60–70 évre visszamenőleg szájhagyományok és egy-egy eredeti darab alapján lehet rekonstruálni.

Hétköznapi leányviselet nyáron. A boldogi leányok felsőtestükre közvetlen a szűk *féjingt* veszik. (1 ábra.) Szabásánál

1. ábra

a lehető legjobban kihasználják az anyag szélességét. Eleje és háta egy-egy szél, míg az újjához félbe vágnak egy szélességet. Nyakán az anyagot sűrű ráncba szedik, majd „gallérba“ fogják, úgy hogy az egész nyakkivágás bősége 44 cm. lesz. A hónaljnál, hogy kényelmesebb mozgást biztosítsanak, rászegő varrással „pálhá“-t alkalmaznak. — A féjng újja 2–3 cm-rel rövidebb, mint a könyökhajlás. Az ingmellen 18 cm-es hasítás van, mely gombokkal záródik. A hasításnak azt az oldalát, ahol a gombok vannak a „gombtartó“-nak hívják, a gomblyukas részt „gombház“-nak. Maga az ing kötésig ér, ahol a pendellyel befogják. Anyaga régen kendervászon volt, ma „gyócs“, azaz pamutvászon, vagy amint ennek egy fajtáját a vásárosok nevezik „juhász vászon“.

A másik darab, amely közvetlenül a testre jön, a *pendely*, ez kevéssel térden alul érő alszoknya. Anyaga régen szintén kendervászon volt, de ma csak „gyócs”. Bősége: 5 szél, (1 szél 80 cm), melyet rászegő varrással „kerekbe” varrnak össze. Hasítása nincs, mert a „pártázat”-ban (széles korcrész) a gatyamadzag csúszik s így tetszés szerint bővíthető, illetve ráncolható. Alját 1 cm-re szegik fel.

A hétköznapi munkához a pendelyre 1–2 mosó karton-szoknyát vesznek. Ezek színe majdnem mindig kék, de minden esetben közép szín. Bősége 5–6 m. Igen sok munkát ad ennek a bőségnek egyenletes és tartós ráncbaszedése. Ez az eljárás a következő: a kartonból legelőször kimossák az appreturával belekerült keményítőt, szárítás után „kerekre” összevarrják, majd megint benedvesítik a ráncoláshoz. Ez a munka az asztalon történik, ahova kifektetik az anyagot. Maga a ráncolás, igen nagy gyakorlatot kíván, mert az egészet az újjukkal szedik kb. 1 cm-es állóránccokba; csak a hason hagynak vagy 2 arasznyit símán. A „gallér” helyére, tehát az egyik szélén; hogy összefogja a ránccokat, cérnát húznak végig, amit vagy 10–10 cm-re az egész szoknyán megismételnek. Miután beráncolták, az asztalon hagyják, hogy megszáradjon. Hogy a ráncolás tartós is legyen, 2–3 napra az ágyba, a lepedő alá fektetik s ezen is alusznak. Csak ez után gallérozzák, majd a síma rész közepén megcsinálják a hasítékot és alul végig varrják a vörös posztóból hasogatott 2–2½ cm-es csíkot, ez a csík tartja szinte harangalakra ki a szoknyát. E felett más csík nem fut a szoknyán körül, úgy mint az szokásos pld. a sárköziéknél és a matyóknál.

A szoknyák fölé, munkához a *szakács* kerül, mely minden esetben kék kartonból készül. Szabása 2-féle lehet: 1. a kötény szélessége a karton szélességével, hossza pedig a szoknya hosszával egyenlő. Madzaggal kötik derekukra. 2. Melles szakács, mely mint elnevezése is mutatja, elől a „féjingt” is takarja. Ehhez kb. 1 m anyagot használnak fel a 70–80 cm széles kartonból.

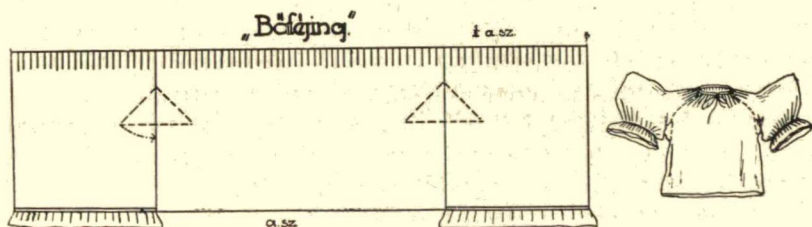
Ha hétköznap a házon kívül van dolguk, vagy a külső munkáról jönnek, vagy mennek, *szalika*-t húznak a szűk féjingt fölé. A szalikát kb. 30 éve viselik. (Azelőtt a féjingt nem vették fel semmit.) Ez egy karton, újjas derék, melyet azonban nem kötnek a szoknyával be, hanem ezen kívül lóg. Régen (20–30 év előtt) csak derékig, ma pár cm-rel, a derékon alul ér. Elöl végig hasított, patent kapoccsal záródik s a nyaknál pántocskával dolgozzák fel. Ennél is lehetőleg az anyag minél egyszer-

rúbb és minél észszerűbb felhasználására törekszenek. A szaolika színe mindig elüt a szoknyáétól.

A szaolikára *nyakba való kendőt* kötnek, melynek anyaga szintén karton. Tulajdonképp 4 drb összevarrt fejkendő, a szélén elég hosszú rojttal. Ezt mellen keresztbe fektetve derékon végig vezetik s csípőn átvetve hordják.

Hajukat a leányok hétköznap *tyukosba fonva, krakóra* kötve viselik, a fonat végét egyszerű pántlikával díszítik.¹ Fejükön karton kendőt viselnek, mely fehér vagy színes. Ezt vagy az álluk alatt, vagy a tarkójukon kötik csomóra. Hétköznap mezítláb dolgoznak, legfeljebb papucset húznak.

Télen ma már falun is nadrágot viselnek, erre veszik a pendelyt, 2–3 szoknyát, szakácsot s erre a „blúzt“.

2. ábra.

A *blúz* anyaga mindig virágos „zsai“ (ennek kereskedelmi elnevezése kazsmir). A blúzt rendszerint flannellel bélelik. Szabása igen hasonlít a szaolikához, de nem azonos vele. Karkivágása egészen kevés; a blúz teljes bőségét a „zsai“ szélessége adja, tehát oldalvarrása nincsen. Nyakkivágása mély, tehát bővebb a szaolika nyakánál. A vállvarrásnál és a blúzújja bevarrásánál „kirugóból“ „vóc“ van, vagyis egy rugalmas, szövött, a blúz színétől elütő, szőrzsínór, amiből szegőt varrnak az összeerősítésbe. Míg a szaolika patent-kapoccsal, addig a blúz gombokkal záródik. A blúz tetejére, hogy a kevésbé díszes gombos kapcsolást elfedjék, rendszerint szaolikát vesznek s erre kötik a *benider kendőt*. (Berliner elnevezés elferdítése.)

Lábukat a hidegtől vastag színes pamut, vagy gyapjú harisnyával védik s erre csizmát húznak.

A leányok ünnepi viseletének is megvannak a maga jellegzetes darabjai. A hétköznap viselt szűk féjng és gyócspendely a legelső ruhanemű ünnepnapon is. A szűk féjng fölé a szintén derékig érő ünnepi *bő féjng* (2. ábra) kerül. Anyaga fehér, vékony gyócs. Szabásánál szintén az anyag minél egy-

¹ Kerékgyártó A.: Hajviselet Boldogon. Népr. Ért. 1933. 3–4. füzet.

szerűbb és célszerűbb felhasználási módja a hangsúlyozott. A bő féjng nyakon szorosán ráncbaszedett és az erre alkalmazott, „pártázott szegés“-ben vezetik a szatyingot, mellyel össze, illetve széthúzható a nyakkivágása. Az újja bősége az összehajtott anyag egész szélessége, hossza egyezik a derék-rész hosszával, azonban viseléskor jól könyök fölé tolják és széles puffosra széthúzzák. Az összehúzott karrészt szintén szatyinggal kötik a karhoz. Esküvőre, vagy más nagy ünnepélyes alkalomra veszik fel a bő féjngtet.

A pendely fölé 7–8 színes karton *szoknya* kerül, melynek alja mind piros posztóval szegett. A munkában használt szoknya sohasem lehet vasárnap vagy ünnepélyes alkalomkor még csak alsószoknya sem. A legfelső szoknya mindig posztó, (zöld, vörös, meggyzín) bősége 5–6 méter. Az elején levő síma rész mindig kartonból való, a piros szegése zöld posztóval, más színűekké pirossal történik. A posztószoknya beráncolásának menete hasonlít a kartonéhoz. Ráncbaszedés előtt „beszentelik“, vagyis permetezik, újjaikkal álló ráncba szedik, száradás után az ágyban hagyják pár napig (mint a karton szoknyát) s azután szegik.

A posztó szoknyára fekete *kloth*, a szoknya széléig érő kötényt kötnek. Ennek alakja olyan, mint a kis „szakács“-é. 3 oldala keskeny, fekete csipkével, alsó széle színes gépvarrásos csíkokkal díszített.

A bő féjngre ünnepnap a *puzlik* való. Ezt színes selyemből varrják s színe sohasem egyezik a szoknyáéval. A vállpántja keskeny és elég hosszú, ez által a nyakkivágás mély, mind az elülső, mind a hátrészen.

A puzlikot egészen befedi a tetejébe kötött fehér *fodros kendő*. Ez igen eredeti és jellegzetes öltözékdarabjuk a boldogiaknak. A dupla széles siffon anyagból kiszabható lehető legnagyobb egyenlő szárú háromszög az alapformája. Tehát egyik sarka derékszögű, ez kerül a hátra. Szép széles álló ráncokba szedik a vállon s így keresztezik a mellen. A derékon vezetve, a két kisebb sarkot a csípőn átvetik és egymás mellé kifektetik, hogy a sarkok hímzése érvényesülhessen. Díszítése után „varrott kendő“-nek is nevezik. T. i. a kendő mindhárom szögletét hímzett sor és sarokmegoldás tölti ki. A mintát az „író asszony“ közvetlen az anyagra rajzolja, de a 2 kis sarok közül elég az egyiket lerajzolni, mert ezt kihímezve, ólomkanállal átmásolják a másik sarokra. A hátra kerülő sarok dísze minden esetben eltér a csípőn fekvő 2 sarok mintájától, ami már a díszítendő felület méretéből is következik. A legrégebbi kendő, amelyet

láttam, a boldogiaiak számítása szerint 60–70 éves lehet. A kendő formája ez idő óta nem változott, csak a díszítésének mikéntje. A régi kendőkön a likacs és lapos hímzés egyenlő elosztásban szerepelt, a mához közeledve, mindinkább a likacshímzés a hangsúlyozott, sőt van egynehány, amelyikből a lapos hímzés már teljesen hiányzik is. A régi mintákban „szívből“ „fakadó“, „fás felépítésű“, „őszi rózsás“, „összefordított szív“, „tulipános“ megoldásokat találunk; a maiban inkább a geometrikus jelleg dominál, ami az elnevezésekből is kitűnik pld. „kockás“, „tojásos“ (ovális). Kidolgozásban vastag hímzőfonállal (kb. 30-as) a jól ismert likacsvarrást alkalmazzák, az ágakat száröltéssel igen keskeny hímzéssel oldják meg, a különböző leveleket minden kitöltés nélkül, laposan hímezik. Jellegetes lyuk-„bekötés“-ük a „macska nyomás“, ami nem más, mint egyszerű fajtája a varrott csipkének. A kendő szélét különböző megoldásokkal fejezik be. A legrégibb mód a behorgolás volt. Kb. 8–10 cm széles „babos pókos“ alma vagy „szíves pókos“, „szőlőfürtös“, „vízfolyásos“, „ablakos“ csipkét horgoltak a kendőre, de úgy, hogy a nyakhoz kerülő részt behorgolatlanul hagyták. (Legtöbbször itt be sincs szegve az anyag.) Másik régi szélbe-dolgozási mód volt a mintásan való behurkolás. Ma, kb. 3 cm széles csipkéből 17 m-t használtak fel a kendő szélére, melyet keményítének és igen sűrűn, két oldalra való berakással, úgy varrnak a kendőre, hogy a széltől felálljon. Ezt bizony minden mosáskor le kell bontaniok s újra rakniok. — Hajuk ünnepre közepén választott, 2 oldalra elcsapott és sodrott.

Fejükön télen-nyáron fehér hímzett keményített *kendőt* viselnek. A hónap utolsó vasárnapján meg csak széles pántlikát kötnek a hajukba. Nyakukra szorosan ráfekszik 5–8 sor *galáris*, amit szintén pántlikával kötnek meg.

Lábukon vastag egyszínű „patent“ harisnya, fekete félcipő van; régen vörös csizmát viseltek. Ma, ha a módosabbnak van is csizmája, ez csak fekete.

Kisebb ünnepen a szűk féjng fölé a „zsai“-ból (kazsmirből) való *szaolikat* veszik, melynek szabása egyezik a hétköznapiéval. Színe mindig elüt a szoknyáétól és elül a gombolásnál díszitettebb, mint a hétköznapi. Erre is felkötik a *fodros kendő-t* (3. ábra). (Csak a fehér szaolikához nem, előfordulhat még az is, hogy a fodros kendő helyett rojtos selyemkendőt vesznek.)

Bőjtben a leányok is egész feketében járnak, fekete selyem, esetleg rózsás beszövésű vállkendővel, szoknyájuk azonban vörös szegésű.

Télen ünnepnap is a „benider“ kendő kerül a vállukra.

Igen kedves és szép a fehérbe öltözött boldogi menyaszszony. (4. ábra.) Ruházata megegyezik az ünneplő leányviseletével, de a színes szoknyájára egész körülérő fehér *kecelé*-t köt, melynek piros kötő szalagját előre vezetí és átveti, úgy hogy ez az elöl átvetve a kötéstől a szoknya széléig lelóg; kezében kis kendőt tart; fején a fehér és piros művirágból összeállított (bolti munka) *tükrös párta*, a galárisáról és hajából sok széles selyempántlika lóg hosszan le.

3. ábra.

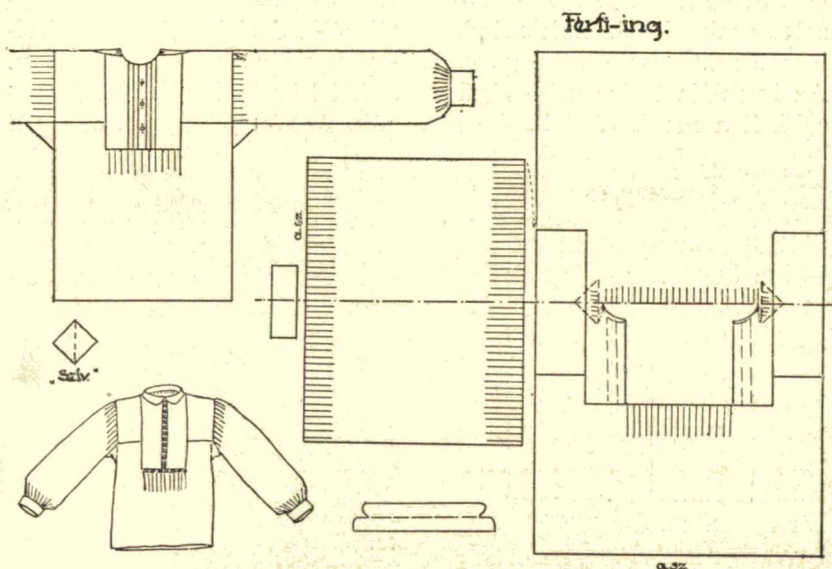
4. ábra.

Az asszonyok ruhaviselete nagyban megegyezik a leányokéval. Hétköznap szűk féjng, pendely, ezekre karton szaolika és 2–3 szoknya kerül. 40–50 éves korukig piros, vagy kék színt viselnek, de ezentúl már csak feketét. Hajviseletük eltér a leányokétól, bár tyukosba fonják, azonban az összefonnt hajat tűzés nélkül a *konty* alá dugják. A hétköznapí konty kemény papírból készül, és „zsai“-val bevont, a hajkonty formáját utánzó főkötő. Keskeny „kiugró“ szőrzsínór fut előre a homlokra és ez tartja a kontyot. Fejüket mindig bekötik, kor szerint piros, barna vagy fekete kendővel.

Csak a menyecskék viselhetnek galárist, mert a korrall

ezek az apróbb hiúságok elmaradnak épen úgy, mint ahogy a ruha színei is komolyabbá válnak. Télen bélelt blúzra még szaolikat vesznek, erre a nehéz posztó kendőt, a fejüket pedig szövet kendővel kötik be. Nyáron mezítláb vagy papucsban járnak.

Ünnepnapi viseletük a leányokéval meglehetősen egyezik, csakhogy fejükön *csipkés főkötő* van, melyet kendővel kötnek be. A fodros kendő helyett, „kalászos selyem kendőt” is köthetnek, de csak a menyecskék; a korosabb asszonyok csak sötét zsaiból való rojtos kendőt. A fiatal asszonyok a *bukros főkötőt* (ez

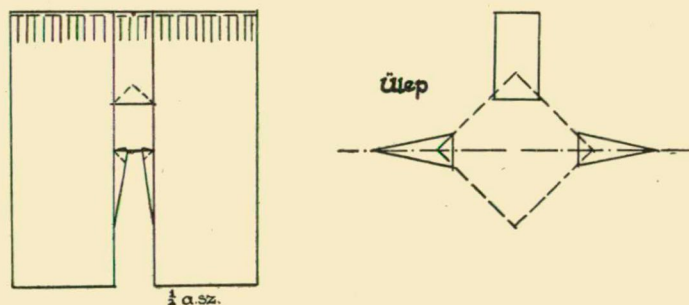
5. ábra.

nevét onnan kapta, hogy a főkötőre bukorra szedett — húzott — selyemszalag mint kisharang áll el), csakis mulatságba veszik fel. Az ünnepi ruházat színe is komolyodik, sötétedik az elért kor szerint. Bőjtre mind pirossal szegett fekete szoknyát vesznek s fekete kendőt. Nyáron félcipő, télen csizma a viselet.

A *boldogi férfi-viselet* mint általában mindenütt, itt is egyszerűbb a nőkénel. A városi szabás erősen terjed, ma már kevesen viselik a régi szabású inget és a gatyát. Mindkét fehérműdarab összeállítására igen egyszerű, észszerű, az anyagot igen gazdaságosan használják fel. Mindkettőnél főszempont, hogy ne gátolja őket a munkában. A férfi *hétköznapi s ünnepi inge* (5. ábra) szabásában megegyezik, csak az utóbbi a hasítás 2 ol-

dalán és kézelőjén díszített. Szükséges anyag: 2-szer a hossza + 2-szer újja hossza + nyakpánt és kézelőre kb. 25 cm. Az anyagot úgy hajtják, hogy vállban nincs varrása, 4 gombbal záródik, de az ünnepin a gomblyukoldalra a 4 gomblyuktávolság közt még annyi piros gombocskát varrnak fel, amennyi csak felfér, úgy hogy begombolás után a gombsor csíkdísz ad. Elöl az ing ráncolása felett szintén gombsor fut végig. A „vállfolt“ erősíti vállban az inget s ezt kissé nyaknál felhasítják s beleeresztik a „szívet“. Ez kis kettős anyagból való háromszög, melynek derékszög részét bevarrják a vállfoltba, míg a beráncolt átfogót a nyakpántba fogják. (Tulajdonképen 2 kis négyzetet szabnak ki, ezek mindegyikét félbe hajtják és így alkalmazzák a vállra.) Rásegítő varrást alkalmaznak leggyakrabban. Az ing újja teljes szélességű anyagból készül, karöltőnél és kézelőnél a megkívánt bőségre húzzák. A kézelő dupla anyagból

Gatya.

6. ábra.

készül, épp úgy, mint az ing gallérja. Az ing gallérján egy igen érdekes fogazott dísz figyelhető meg: apró kis vászondarabokat hajtogattak külön-külön s egyenletesen össze s ezt fogták be a 2 anyag közé. (A mostani gyári pikó díszek egy fajtájának lehet ez az eredete.) Az inget gyócsból varrják.

A másik fehérnemű-darab a *gatya*. Régi, szűk, úgynevezett 10-es „kendervászonból“ valót, már csak keveset találni. Ehhez is lehetőleg a vászon teljes szélességét használták (45 cm) fel. A derékrésznél pártázatban fut a madzag s ezzel húzható össze. *Bő gatyát* (6. ábra) ma már egyáltalán nem viselnek. Ezt 16-os „kendervászonból“ készítették, ennek 1–1 széle 60 cm volt s egy szárhoz 3 szélt használtak fel. Szabásösszeállításában különben egészen megegyezett a szűk gatyáéval. Alját rojtozták s e felett keskeny „mesterké“-t varrtak ki. A szűk gatyára

ma *trityit*, pantallót húznak, mind ünnep, mind hétköznap. Ez a viseleti darab természetesen nem régi; előtte volt a zsinóros nadrág, még előtte sárga, vagy fehér (50–60 éve) bőr nadrág, melynek szárán az oldalvarrásnál, piros bőr „vóc“ futott végig. Ma a trityi szárát, épúgy, mint régen a zsinóros, illetve a bőrnadrágét is, csizmaszárba tűrik.

Hétköznap ingújjban dolgoznak. Vasárnap kissé derékba szabott 2 sor-gombos kabátot viselnek. Erre télen félhosszú bélelt kabátot is vesznek.

A *gyermekek viselete*, 3 éves korukig fiúknál, leányoknál egyaránt kis *zobony*. Ez egy kis ruhadarab, ami a szaolika és ráncbaszedett szoknya összevarrása által keletkezett. Vasárnapra fehér-, hétköznapra színes kartonból varrják. 4 éves korában a gyermek nemének megfelelő, a nagyok ruháját utánzó viseletet hord.

Egy pár divatból kiment darabról is meg kell még emlékezni. Ezek közül némelyiket (pld. *bujka*) már csak az öregek viselik, van ami úgy kiment a divatból, hogy csak hírmondónak maradt máig is egy pár a községben belőle, pld. *ködmön*, vagy a *buda*; a mentének meg már csak az emléke él, egyes jó módú gazda házában.

A „*bujka*“ fekete „szatyilló“-ból, azaz satenből készült. Menyasszonyi kabátnak kapták, s később is viselték, sőt viselik ma is az idősebbek. Derék-része többrészes, erősen derékhoz fekvő; vattával bélelt, hátán dúsan zsinórozott. Deréktől, bő fodorrá szélesedik ki, mely mély vörös posztóval bélelt. A hátrészen ezt a fodorrészt két helyen felerősítik a derékhoz, ami által a vörös bélés kivillan.

Buda volt a posztóból készült, zsinórozott völegényi kabát. Ehhez tartozott szorosan véve a zsinórozott szoros nadrág. Se a *bujkát*, se a *budát* sem viselték máskor, csak ünnepen. *Ködmönje* volt mind a nőnek, mind a férfinak. Báránybőrből készült, rendesen zöld színnel hímezve. A férfiaké magas nyakú volt, és végig futott a gömbolás. A nőké az előrészben erősebben kivágott és csak 4–5 gomb volt rajta. Derékig hasított, nyelvekből álló hímezett fodorrész futotta körül. A régi *mentéről* csak annyit tudnak mondani, hogy csak a jó módúaknak volt. Dohányszínű prémmel díszítették, zsinórozták s nagy gombokkal csukták össze.

A népviselet az ország legtöbb részén meglehetősen háttérbe szorult a városi viselettel szemben. Boldogon legalább még egynehány régi darabot találunk, mely az ősi ruhadarabokra enged következtetni. Az utóbbi években a nagyobb váro-

sokkal való összeköttetését nagyban elősegítette, hogy a község útjait kiépítették. Ennek a népművészet azonban látható kárát vallja, nemcsak az ősi viseleti darabok levetésében, hanem az által is, hogy a kézimunka-üzletek és gyári árúk díszítései elnyomják és befolyásolják tervező fantáziájukat és amitől ma már a saját szükségletükre készített holmi sem mentes, nem is szólva az eladásra, rendelésre készült s a rendelő ízlését minden esetben visszatükröző darabokról.

Ujváriné Kerékgyártó Adrienne.

Páholy

Kedves olvasóim, ismerik-e Önök e szavunk eredetét?

Aligha ismerik. S ezért első pillanatra valószínűleg nagyon csodálkozni fognak azon állításomon, hogy a mi *páholy* szavunk azonos a német *Bauhof* szóval, melynek jelentése 'építődvar', vagyis 'épülőfélben levő nagyobb épületek (pl. templomok, kastélyok, paloták) közelében levő azon terület, melyen az építéshez szükséges anyagokat összegyűjtik és megmunkálják.' De akármilyen hihetetlennek tetszik is ez első hallásra: igenis, e német szóból lett a mi *páholy* szavunk!

Ennek megértéséhez azonban a német szónak nem irodalmi *Bauhof* alakjából, hanem hazai német nyelvjárási *Páyhóf* alakjából kell kiindulnunk, mert hiszen ez a szó nem könyvek útján, a német irodalomból, hanem a mi hazai német polgártársaink mindennapi beszédéből került át a magyarok beszédébe, mégpedig nem mindjárt *páholy*, hanem először csak *páhó* alakban (CzF., MTsz.). Hogy a német szó *au* kettőshangzója helyén a magyar szóban hosszú *á* van, az egyáltalán nem feltűnő, mert ez még igen sok más német jövevénytiszavunkon is észlelhető. Pl. hazai ném. *Auslág* > N. *ászlóg*, *sauber* > N. *cá-bár*, *zaufen* > *cáfol*, *Zinnkraut* > N. *cingrát*, *Faustmann* > *Fázmán* esn., *Hausmann* > N. *Házmán* esn., *ein-kaufen* > *be-káfol* 'berüg', *Rauchwart* > *Rábort* hn. (Vas m.), *tauglich*, *untauglich* > *táglík*, *untáglík* stb. Ugyanilyen fejlődés *Páyhóf* > *páhó* is. Hogy pedig a német szónak végső *f* hangja a magyarban elmaradt, annak egyszerűen csak az az oka, hogy többtagú *-óf* végű szó egyáltalán nincsen a magyar nép nyelvében (a műveltebb magyarság nyelvében is mindössze csak kettő: *Kristóf* és *kuglóf*), *-ó* (és *-ő*) végű ellenben annál több. Mikor tehát a magyar építőiparosok és az ő munkásaik e német társaiktól